

РУХИ ОПОРУ

УДК 94:355.425.4](477.82)“1942”

© *Микола МИХАЛЕВИЧ*

СТВОРЕННЯ ТА БОЙОВІ ДІЇ КОРТЕЛІСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ ІМЕНІ ВОРОШИЛОВА В 1942 р.

Розглянуто особливості німецького окупаційного режиму на Волинському Поліссі та причини розгортання радянського партизанського руху, одним із центрів якого стало с. Кортеліси на Ратнівщині. На основі різнобічних джерел автор досліджує етапи створення й формування партизанського загону імені Ворошилова на чолі з Борисом Михайловським та причини його успішної діяльності. На думку більшості дослідників і місцевих жителів, саме ця діяльність стала головною причиною Кортеліської трагедії 23 вересня 1942 р., під час якої, за офіційними радянськими даними, загинуло майже 3 тис. мирних жителів.

Ключові слова: *німецька окупація, допоміжна поліція, постачання продуктів, підпільники, партизанський загін імені Ворошилова, Борис Михайловський, с. Кортеліси.*

Партизанський рух проти німецьких окупантів у роки Другої світової війни справив значний вплив на її хід та підсумки. Тому в радянські часи приділяли велику увагу його популяризації і було написано на цю тему багато книжок та досліджень. Але більшість із тих публікацій є вкрай необ'єктивними і значно перебільшують здобутки радянських партизанів. Історія загону імені Ворошилова, який утворився в с. Кортеліси й діяв у навколишній місцевості в 1942 р., не є винятком. Це, зокрема, стосується й повісті відомого українського письменника Володимира Яворівського «Вічні Кортеліси» [30]. Тому автор статті намагався критично підійти до спогадів партизанів і звіряв їх з іншими джерелами.

До кінця червня 1941 р. Ратнівський район на Волині, до якого належало с. Кортеліси, був повністю зайнятий німецькими військами. Великих боїв у цій місцевості не було, тому що обидві сторони вважали територію Полісся несприятливою для ведення бойових дій. Але трохи пізніше саме поліський край перетворився на одну з головних зон партизанської боротьби.

Відразу після захоплення району німці почали встановлювати свою владу. По селах було обрано або призначено старост, які разом із поліцейськими мали

забезпечувати виконання розпоряджень окупантів і відповідали за постачання продуктів для німецької армії. За свідченням Андрія Кошелюка, поліцейського із с. Річиця, зразу після окупації Ратнівського району уродженці с. Якушів Данилевич і Феодосій Миронюк поїхали в м. Ковель до німецької окупаційної влади і повернулися з призначеннями: Данилевич – на посаду коменданта районної поліції, а Миронюк – голови районної управи [1, 86]. Перший із них перед війною працював директором середньої школи в смт Ратне. Обидва вже в липні 1941 р. створили районну поліцію та районну управу. Ратнівський район підпорядковувався Ковельському гебітскомісаріату.

Феодосій Миронюк, 1891 р. н., уродженець і житель с. Якушів Ратнівського району, був заарештований 2 червня 1944 р. і вже 11 червня того самого року засуджений Військовим трибуналом 70-ї армії до 10 років виправно-трудових робіт за те, що від серпня 1941 р. до жовтня 1942 р. служив головою райуправи Ратнівського району. «Знаходячись на службі в німців, укомплектував штат райуправи, через сільських старост здійснював повний облік сільського господарства й населення в районі, проводив наради старост, по його вказівці було здано селянами для німців 60 тисяч пудів зерна, 200 голів великої рогатої худоби, до 3500 овець, до 1000 свиней, більше 200 коней, а також багато інших сільськогосподарських продуктів. По його вказівці було відправлено до 1000 чоловік на каторжні роботи в Німеччину» [1, 133–134].

За свідченнями місцевих жителів, окупанти примушували селян здавати зерно й картоплю відповідно до площі орної землі, по 100 яець і 4 курки з двору. Якщо якась сім'я не виконувала плану постачання продуктів, у неї могли забрати корову [10, 61–63]. Миронюк розповів, що за завданням гебітскомісара наприкінці 1941 р. райуправа провела облік населення із зазначенням національності й партійності. За тим обліком євреїв у смт Ратне налічувалося 2200 осіб, і майже всі вони були відтак розстріляні німцями та поліцією біля с. Прохід. Головне завдання окупаційної влади полягало у виконанні плану постачання продуктів, вивезенні лісу на залізничні станції, а від літа 1942 р. ще й у відправленні молоді на роботу до Німеччини та винищенні євреїв [1, 135].

Детально розповів слідчим МГБ про свою «злочинну діяльність у період німецької окупації» секретар сільської управи с. Кортеліси Іван Сахарчук після арешту в жовтні 1949 р. Зокрема, він за завданням старости взяв на облік усю велику рогату худобу, птицю та свиней, які належали жителям села та навколишніх хуторів. Цю інформацію було передано до районної управи й відповідно до неї накладено сільськогосподарський податок на жителів села. Він також реєстрував осіб, які втекли з німецького полону й залишилися на проживання в с. Кортеліси, та передавав цю інформацію комендантові поліції Миколі Зенюку. У 1941 р. за завданням німецької влади збирав радянські гроші від громадян, а потім здавав їх до районної управи в смт Ратне. Особисто стягував сільськогосподарський податок із жителів с. Кортеліси й здавав до райуправи. Виписував повідомлення

селянам про здавання худоби для німецької армії, а також виконував інші доручення сільського старости [17].

Житель с. Кортеліси Трохим Якушик пригадав, що Сахарчук зобов'язував громадян працювати на транспортуванні лісу: «Так він мені сам особисто давав завдання вивезти на станцію Овадно 3,5 кубометра лісу для німців» [7, 159].

Цікаві факти про діяльність місцевих колабораціоністів повідомив Артем Прокопчук: «В період німецької окупації Сахарчук Іван як секретар сільуправи особисто виписував повістки на відправку жителів с. Кортеліси в Німеччину на роботу. Особисто мені і моїй жінці – Прокопчук Домні, посильний із сільської управи в березні 1942 року приніс повістку для поїздки в Німеччину на роботу. Повістка була написана рукою Сахарчука Івана і підписана першим підписом старости сільуправи, а другий підпис секретаря. Отримавши повістку, я і моя жінка в Німеччину не поїхали, а стали переховуватися в лісі, а потім у квітні 1942 року я пішов у партизанський загін. Пригадую і другий випадок, коли я приблизно в лютому 1942 року отримав через посильного із сільської управи повістку на здачу теплих речей: фуфайки та штанів. Повістка також була підписана старостою і секретарем сільуправи, але оскільки фуфайка і штани у мене були останніми, то я пішов до старости Поліводи і попросив їх залишити мені. Полівода забрав назад у мене повістку і відмінив здачу цих речей» [7, 130–131].

Важливу роль у структурі окупаційної влади відігравали підрозділи допоміжної поліції. У поліцію вступали переважно люди, які були незадоволені радянською владою або просто шукали матеріальну вигоду. Свідчення Андрія Кошеляка: «У березні 1942 року я поступив на службу в сільську поліцію села Річиця, в якій служив кілька місяців, приблизно до середини літа 1942 року, рядовим поліцейським. Я мав на озброєнні російську десятизарядну гвинтівку СВТ, на околицю фуражки носив жовту стрічку, одягнутий був у своє цивільне обмундирування. За вказаний період моєї служби в поліції я разом з іншими поліцейськими ніс патрульну службу по селу, стояв на посту біля приміщення поліції, а також надавав допомогу місцевим німецьким властям у відправці радянських громадян на каторжні роботи в Німеччину...» [1, 17–18].

Улітку 1942 р. в с. Кортеліси радянські партизани напали на сільську поліцію, розгромили її приміщення й захопили зброю. Згодом у смт Ратне партизани вбили двох німців і розгромили приміщення поліції, а також деякі німецькі установи. Після цього німецька влада ліквідувала дільничні сільські поліції, організувавши одну районну поліцію в смт Ратне [1, 24].

Житель с. Кортеліси Іван Сілік, який вступив у поліцію восени 1941 р., згадував: «Будучи поліцейським, я зі зброєю в руках охороняв мости в м. Ратне, виїжджав на підводах з німцями і поліцією в села Видраниця і Поступель. Під час цих виїздів німці арештів і терористичних актів не проводили, а пили горілку і гуляли у старост... Будучи поліцейським, я отримував зарплату 450 рублів на

місяць, крім того, я отримував пайок на німецькому складі: хліб, крупу, масло та інші продукти» [4, 13–14].

Кортелісець Яким Корнелюк розповів, що він «отримував на посаді рядового поліцейського щомісячно 200–250 карбованців. Обмундирування в той час ніякого не отримував, а ходив у своєму цивільному одязі і носив нарукавну жовту або білу пов'язку... Як німецький поліцай був озброєний гвинтівкою» [3, 61]. Одружені поліцейські зарплату мали значно вищу, ніж холостяки, і їхні сім'ї були звільнені від податків. А взагалі німецька влада витратила на поліцейських мінімальні кошти, оскільки одяг у них був власний, а зброя – трофейна, радянська. Якоїсь серйозної спеціальної підготовки для поліції також не проводили [14].

До кортеліських сільської ради й парафії перед війною належало близько 6 тис. осіб, які проживали переважно на хуторах. Через свою віддаленість від міст і доброту поліщуків село стає прихистком для бійців та командирів Червоної армії. Це були переважно захисники Брестської фортеці та втікачі з таборів для військовополонених [30, 14]. Ще однією особливістю с. Кортеліси було те, що тут владу фактично зберегли у своїх руках місцеві комуністи. Старостою люди вибрали Андріяна Полівода, який обіймав цю посаду ще за Польщі. Він дружив із комуністами й усіяко їм допомагав. Згадує Андрій Ліхван, секретар комсомольської організації с. Кортеліси й один із керівників підпільної організації: «Староста Андріян Полівода був нашою людиною. Він завжди нас своєчасно попереджував про облави. А коли почалася партизанська боротьба, то всім партизанам було суворо наказано, щоб старосту не чіпали. Він безперешкодно їздив по хуторах, збирав продукти для німців і звозив їх в Ратне, заодно виконуючи наші доручення. Його обози з продовольством ніколи не чіпали. Андріян Полівода допомагав нам до приходу наших військ, але потім злякався, що його будуть переслідувати за співпрацю з німцями, і втік в Америку. А йому з Києва прийшла медаль Партизана. Староста також видавав довідки військовополоненим втікачам, що вони зайняті якоюсь роботою в селі. З цими довідками вони реєструвалися в Ратному на біржі праці і в поліцейській дільниці. Таким чином вони могли проживати в селі цілком легально» [21, 8].

Комендантом кортеліської поліції німці призначили дякового сина Миколу Зенюка, який до війни працював учителем і був секретарем комсомольської організації в Сільцях-Кортеліських. Зенюк боявся місцевих комуністів, а з Яковом Карпуком, одним із керівників підпільної організації, водив щирю дружбу. Зенюк навіть урятував від розстрілу Карпукових батьків, уже після початку партизанської боротьби. У дільниці служило 12 поліцейських: п'ять місцевих і сім чужих [29].

Кортеліські комуністи й комсомольці, які мали досвід підпільної діяльності ще за Польщі, жадали розпочати боротьбу проти німецьких окупантів. Самі ж таки окупанти їм у цьому й допомогли. До війни головою сільпо в с. Кортеліси був старий комуніст Артем Прокопчук. За німців його хотіли поновити на цій

посаді, але він відмовився. Відтак у вересні 1941 р. староста Андріян Полівода переконав обійняти її іншого активіста – Андрія Ліхвана. Свідчення останнього: «Товариші схвалили моє рішення. Став їздити на станцію Заболоття за сіллю, солі там було багато тонн. Ми їздили по селах, заготовляли продукти, обмінювали сіль на кури та яйця. При таких поїздках було просто тримати зв'язок з потрібними людьми» [21, 5]. Зв'язки з підпільниками в інших населених пунктах налагоджував іще один комуніст – Яків Сидорук, який займався «спекуляцією». Він отримував від Ліхвана німецькі товари, тютюн, сигарети й сірники, які залишилися ще від радянського магазину. «У Сидорука був дозвіл на торгівлю від старости Андріяна Поліводи. Крім того, останній забезпечив його документами від районного бургомистра. Сидорук майже весь час був у роз'їздах. Він був членом партії, гострим на язик, хорошим дипломатом» [21, 6].

Підпільна робота в с. Кортеліси помітно активізувалася після прибуття старшини-радиста, захисника Брестської фортеці Бориса Михайловського. Він спочатку жив у самотньої жінки Параски Хомік. Але, щоб не було пліток, невдовзі переселився до Григорія Дем'янюка. Михайловський розповідав, що перед війною служив у м. Брест, любив ходити в театри й кіно, а на гулянки – ні. Під час боїв за Брестську фортецю потрапив у полон і був відправлений у концтабір біля польського м. Бяла-Подляська. Звідти він утік із великою групою військовополонених завдяки допомозі польських підпільників. Говорив, що він родом із Кавказу, має дружину й двох дітей. Виступав гарно: спокійно, не кваплячись. Добре говорив українською. До спиртного охочий не був. Вип'є дві чарки – і досить. На вигляд йому було років 30–32. В очах сторонніх осіб Михайловський нічим не відрізнявся від інших військовополонених. Як і решта оточенців, був зареєстрований у смт Ратне на біржі праці та в поліцейській дільниці. Для реєстрації потрібна була довідка про місце проживання та зайнятість якоюсь роботою. На одній стороні довідки було написано німецькою, а на іншій – українською... [21, 6]. «Борис Миколайович працював столяром, робив віконні коробки, рами. Один час виконував столярні роботи і в поліцейському гарнізоні. Всі поліцаї його добре знали. Під час перебування Михайловського в Кортелісах ми старались не піддавати його зайвому ризику і нічим не виявляти його зв'язків з нами: комуністами і комсомольцями. Зв'язок з ним підтримувався через підлітків, які передавали йому наші записки» [21, 7].

Було вирішено, що для правильної організації підпільної роботи потрібно знати становище на фронтах. Радіоприймач був у колишнього директора кортеліської школи – поляка Чеслава Моліка. Увечері до нього прийшов Яків Сидорук і попросив той пристрій. Молік одразу віддав і приймач, і батарейки до нього, мовляв, беріть, мені він усе одно не потрібен. Сидорук переніс радіо в хлів Якова Карпука, Михайловський налаштував його, і так кортеліські підпільники стали слухати Москву. Тепер вони знали і про становище на фронтах, і про виступи Сталіна та Молотова [21, 9].

Восени 1941 р. в с. Кортеліси та по навколишніх хуторах, за свідченнями місцевих жителів, проживало приблизно 150–170 військовополонених [28]. Андрій Ліхван у своїх спогадах називає цифру 75 осіб. Він згадує також, що підпільники вирішили з'ясувати, які в них інтереси, хто чим живе, й познайомити їх між собою, щоб у майбутньому залучити до збройної боротьби. Так було виявлено групу офіцерів Червоної армії, яка пізніше стала керівним ядром партизанського загону. Це були лейтенанти: Ванька «Свердловський» (пізніше командир роти), Яшка «Білорус» (теж командир роти), Мішка «Узбек» (у загоні він був ординарцем Михайловського) та ін. Військовополонені жили не тільки в с. Кортеліси, а й у сусідніх селах. У с. Борисовка (нині – Республіка Білорусь. – *Ред.*), наприклад, проживало близько 20 осіб. Ними керував лейтенант Васька «Казах», який дружив із Борисом Михайловським [21, 14]. Ще в грудні 1941 р. на зборах у хаті Якова Карпука було вирішено обрати Михайловського командиром підпільної групи. Розпочинати активні бойові дії планували навесні, коли потеплішає. Для цього на місцях боїв шукали й ховали зброю. Задля конспірації вирішили відтоді не збиратися до купи, щоб не викликати підозр. А коли треба було поговорити, ходили на вечорниці... Збирались також у церкві, під час богослужіння. Тим більше, що військовополонені мали ходити до храму в наказному порядку [21, 16].

Водночас зв'язкові із с. Тур розвідали, що на ст. Заболоття є великий німецький склад із трофейним озброєнням, зокрема й снарядами. Звозять туди, казали вони, й продукти з навколишніх районів для відправлення їх залізницею на фронт і до Німеччини. Було вирішено склад підірвати. На ст. Заболоття поїхали двома саньми вісім осіб. Із місцевих – Карпук, Сидорук і Ліхван. У підпільників були великі протитанкові гранати й пляшки із запальною сумішшю. До складу наблизилися вночі. Охоронці спали у вартівні. Небезпеки ніхто не очікував, бо доти диверсій у цій місцевості не було. Підпільники відірвали дошки в загорожі, заклали вибуховий заряд, підпалили детонуючий шнур, сіли в сани й повернули назад. Проїхавши близько 1 км, почули вибух і побачили пожежу, яка розгорялася. Потім на ст. Заболоття німці заарештували багатьох невинних людей і майже всіх розстріляли. Лише євреїв убили близько 100 осіб. Тому було вирішено диверсій більше не влаштовувати до переходу партизанського загону в ліс [21, 19–20].

У січні 1942 р. кортеліська підпільна організація поповнилася ще одним цінним представником. Це був Хома Коновальчук, комсомолец із Кобринського району, який жив у сусідньому с. Самари під виглядом військовополоненого. Комендант кортеліської поліції Микола Зенюк забрав його до себе, щоб допомагав по господарству. Хома Арсентійович писав у своїх спогадах: «Коли приїхали в Кортеліси, комендант представив мене своїм батькам і дружині: “Ось привіз вам помічника”. Господарі були дуже добродушні, називали мене синком і запросили вечеряти. Сів я за стіл, давно я не їв таких продуктів, а сам думаю: “Почекайте,

чорти, я вам напрацюю». Тільки я дуже жалів, що не зміг забрати свій пістолет» [22]. Невдовзі з Хомою зв'язалися кортеліські підпільники, і Михайловський доручив йому ввійти в довіру до коменданта та його сестри Євгенії, яка працювала в ратнівському гестапо перекладачкою. Зв'язок із підпільниками Коновальчук підтримував через братів Прокопчуків – сусідів коменданта. Він дізнавався, хто приїде з району або кого німці збираються заарештувати.

Із Женею познайомився, коли в її брата-коменданта були хрестини. Той розповів дівчині, що Коновальчук – військовополонений, його робітник. Їй хлопець одразу сподобався, тож вона сказала Миколі: «Дурний ти, нікому не кажи, що він військовополонений, а представляй як двоюрідного брата». Під час хрестин Євгенія посадила Хому біля себе, а від'їжджаючи, пообіцяла йому відвідувати с. Кортеліси, як буде вільний час. Так завдяки цій романтичній дівчині кортеліські підпільники стали отримувати таємну інформацію з району. Женья сама кілька разів телефонувала Хомі, щоб попередити про облави, які німці влаштовували в с. Кортеліси [22]. Пізніше в партизанському загоні Коновальчук був призначений командиром розвідки.

На початку березня 1942 р. в селі з'явився Микола Воронович, підполковник медичної служби, на початку війни – командир медсанбату 22-ї танкової дивізії, розташованої в м. Брест. Уже першого дня війни він потрапив у полон разом із важкопораненими з медсанбату. У таборі для військовополонених у м. Бяла-Подляська німці призначили його відповідальним за медичну допомогу. Але потім за підготовку втечі жорстоко побили й позбавили можливості надавати допомогу пораненим. У лютому 1942 р. йому вдалося втекти з полону з великою групою військових. Так він опинився на х. Хомут у Якова Карпука, де жив потайки у хліві, в поліції не реєструючись. Воронович дуже активно включився в роботу зі створення партизанського загону. Пізніше був обраний заступником Михайловського, а фактично ще й виконував обов'язки начальника штабу [20].

Хоча підпільники діяли дуже обережно і про основні справи групи знало лише керівне ядро, у квітні 1942 р. поліцейські довідалися про існування організації. Зрадником виявився Михайло Дем'янюк на прізвисько «Кухтин», член комсомолу ще від 1937 р. [21, 23].

Спочатку поліцаї заарештували Якова Карпука, знайшли в нього наган, а його самого забрали в постерунок. Потім несподівано напали на Андрія Ліхвана, зв'язали йому руки, обшукали, але зброї не виявили. Як він згадує, в поліцейському відділку їх хотіли побити, але комендант Микола Зенюк наказав не чіпати й наручники не надягати. Комендант хотів, щоб Ліхван віддав йому бінокль, подарований одним офіцером, але той відмовлявся. Поліцаї зателефонували комендантові районної поліції Данилевичу й хотіли Ліхвана з Карпуком відвезти до смт Ратне. Але Михайловський і Воронович уже розробили план, як діяти, щоб їхніх соратників відпустили. Вони роздали кілька обрізів і автоматів, які можна було сховати під верхній одяг. У неділю вранці, вдаючи, ніби вони йдуть до церкви,

озброєні люди зібралися біля постерунку й вимагали відпустити заарештованих. Із місцевих там був лише Ксенофонт Гасюк, решта – військовополонені. Побачивши, що співвідношення сил не на його користь, комендант поліції відпустив затриманих, віддав Карпукові наган іще й приніс два літри самогону. Після цього підпільники відсвяткували звільнення своїх товаришів [21, 23–25].

До кінця квітня 1942 р. підготовчу роботу з організації партизанського загону було завершено. Пізнього вечора більшість членів організації зібралася на кладовищі с. Кортеліси (близько 50 осіб). Вирішили назвати загін ім'ям Ворошилова. Командиром обрали Бориса Михайловського, який був старший за віком і мав більший досвід військової служби. Воронович погодився виконувати обов'язки начальника штабу, а комісаром став комсомолец Андрій Ліхван [20]. Партизани ухвалили рішення негайно напасти на кортеліську поліцейську дільницю. Це вдалося зробити без жодного пострілу. У постерунку забрали всі продукти, зброю, боєприпаси, медикаменти й пішли в Борисовський ліс. Самих поліцейських не чіпали. Ті навіть не стали жалітися на партизанів у районну поліцію, бо розуміли, що тоді їм буде ще гірше. У них була запасна зброя, тому в райцентрі навіть не знали, що їх роззброїли [22]. Згадує Андрій Ліхван: «Вони страшно боялися нашого повторного нападу і вирішили з нами домовитися, щоб ми не чіпали їх, а вони нас. Вони запросили командування загону на переговори. Із нашого боку в переговорах брали участь Михайловський, Воронович і Карпук, а з їхнього – Зенюк і Горнік Михайло. Домовились, що ми їх не чіпаємо, якщо вони не будуть завдавати нам ніякої шкоди. Так воно деякий час і було. Я їздив по селу з пістолетом, гранатами, а мене ніхто не чіпав. Заїжджав до Мішки Горніка (поліцай), до коменданта, в постерунок і т. д.» [21, 27].

У Борисовському лісі до загону приєдналася велика група добре озброєних місцевих партизанів. Командував ними офіцер Вася «Казах», якого призначили командиром роти загону.

Свідчення Андрія Ліхвана: «Не всі військовополонені стали партизанами. Деякі зв'язались з хуторами, з бабами. Ми їх спочатку не чіпали. Потім почали забирати в загін, але вони не хотіли до нас йти. А ще пізніше їх стали виловлювати поліцаї, і тоді вони стали шукати дорогу в загін [21, 29].

Ворошиловці діяли дуже активно. Двічі напали на поліцейську дільницю в с. Черняни Кобринського району, після чого вона припинила існування. Але місцевого коменданта Маслюка, який особисто розстрілював людей, спіймати не вдалося. Двічі налітали й на районний центр Дивин (нині – селище Кобринського району, Брестська область, Республіка Білорусь. – Авт.) де вдалося розгромити поліцейський гарнізон та гестапо. Було захоплено велику кількість продовольства та радянських і німецьких грошей у банку [22].

Партизани після повернення в Кортеліський ліс дізналися, що місцева поліція стала порушувати угоду, укладену під час переговорів у Павла Дем'янюка. Поки загін був у білоруських лісах, поліцаї забули, що існує радянська влада.

Почали забирати молодь у Німеччину, переслідувати тих, кого вважали підозрілим. Тоді Михайловський дав наказ перебиратися в Борисовський ліс і заодно захопити поліцейську дільницю. У с. Кортеліси партизани прийшли всім загonom серед ясного дня. Поліцаїв роззброїли, роздягнули догола й попередили. Після цього вони перебралися в районний центр Ратне [21, 32].

Одного разу партизани отримали повідомлення, що в с. Самари поліцейські зібрали велику кількість молодих людей для відправлення до Німеччини. Через кілька годин вони вже були в селі. Згадує Хома Коновальчук: «Молодь зігнали біля поліцейської дільниці. Вогонь відкривати не можна було. Михайловський наказав підкрастися городами і кинути у вікно гарнізону гранату, поліцейські почнуть розбігатися, а ми їх будемо виловлювати» [22]. Але Хома помилково кинув гранату в сусідній будинок. На щастя, там нікого не було. Поліцейські разом із молоддю почали розбігатися. У полон було захоплено лише трьох осіб, їх відпустили й попередили, щоб більше не попадалися. Кортеліські партизани спалили кілька автомашин на дорозі Брест – Ковель. Знищували також лінії зв'язку, зривали мобілізацію коней для фронту, захоплювали продовольство, зібране для німців, проводили агітаційно-політичну роботу серед населення [20].

Після другої Дивинської операції підпільники із смт Ратне повідомили, що там відбулись арешти, і просили визволити затриманих. Михайловський вирішив атакувати селище о 24:00, щоб до ранку операцію закінчити. Виступили з Кортеліського лісу в похід після обіду, але шлях болотами й лісами забрав більше часу, ніж планували. Тому до смт Ратне підійшли вже на світанку 15 червня 1942 р. Воронович із двома групами зробив засідки на дорозі. Михайловський і Вася «Казах» мали атакувати гестапо, а Коновальчук зі своєю групою – поліцейський гарнізон. Поліцейські розбіглися без бою, і в'язнів із камер було випущено. Але гестапівці чинили запеклий опір. Під час перестрілки був важко поранений у ногу Вася «Казах» [21, 29; 20].

У смт Ратне було розгромлено райуправу, комендатуру, маслозавод та банк, убито двох німецьких офіцерів. Але пізніше партизани прозвітували, що знищили 20 гітлерівців. Після нападу на селище німці та поліція оточили містечко і зробили велику облаву. Було затримано 112 осіб, переважно євреїв, і розстріляно на околиці. Серед страчених виявились і радянські активісти [1, 89]. Трагічно склалася доля пораненого лейтенанта Васі «Казаха». Він лікувався в с. Борисовка, але був виказаний зрадником. Коли німці його оточили, він застрелився. Його мертве тіло для залякування повісили в м. Кобрин [21, 34].

Після нападу на смт Ратне загін імені Ворошилова повернувся до Кортеліського лісу, де базувався на острові серед болота. Успішні операції сприяли зростанню авторитету партизанів. До них приєднувалися нові групи втікачів із полону та місцевих жителів, тож чисельність загону збільшилася до 150 осіб. Його поділили на дві роти, в кожній – три взводи. Усі командири були офіцерами

Червоної армії. Крім того, партизани мали розгалужену мережу розвідників та зв'язкових у навколишній місцевості. Серед них був, наприклад, німець – лісничий, який жив на х. Бір біля с. Кортеліси. Він часто попереджував партизанів про нацистські облави й інформував про рух на дорозі Брест – Ковель. Завжди успішно виконували поставлені завдання дівчата-розвідниці Олександра Дордюк, Надія Кравчук та Ганна Мацерук [20].

Наприкінці червня брестські підпільники повідомили, що дорогою Брест – Київ їхатиме гауляйтер райхскомісаріату «Україна» Еріх Кох. У складі колони мало бути три легкові автомобілі. Партизани влаштували засідку на дорозі за с. Мокрани. Їхню групу із 12 осіб очолював командир взводу Сергій Курбатов. Андрій Ліхван був за провідника, бо в цьому селі жив його дід і він добре знав місцевість. Партизани кілька годин провели в засідці. Коли з'явилися легкові автомобілі, підбили першу й останню машини в колоні, але середня встигла розвернутись і втекти назад. У підбитих автомобілях партизани знайшли чимало грошей, але серед убитих німців Коха не виявилось. Як стверджує Андрій Ліхван, уже ввечері тієї самої доби московське радіо повідомило: «Партизанський загін в районі трикутника міст Брест – Малорита – Кобрин напав на слід Коха, але він втік пораненим». Борис Михайловський тоді дуже розсердився, що «Москва знає про поранення Коха, а він ні» [21, 30–31].

Версія про напад на Коха бачиться не такою вже і фантастичною, якщо врахувати, що м. Брест, як і вся Берестейщина, входило до складу райхскомісаріату «Україна». До того ж у червні 1942 р. партизанський рух тільки набував розмаху і Кох цілком міг вирушити на автомобілі до м. Брест із м. Рівне, яке було центром райхскомісаріату і в якому він постійно перебував [12]. У місцевій пресі 2 липня 1942 р. було опубліковано розпорядження райхскомісара України про смертну кару для всіх, хто допомагатиме бандам і полоненим. Водночас «той, хто своїм повідомленням допоможе затримати банду, одержить 1000 крб або першочергове право придбання продуктів, а також право отримати чи збільшити присадибну ділянку» [5, 102]. Ймовірно, цей наказ був виданий саме під впливом тих прикрих емоцій, які пережив Еріх Кох під час нападу на нього.

Кортеліським партизанам таки не вдалося знищити нациста, винного в убивствах сотень тисяч осіб на окупованій території. Після війни Еріх Кох був затриманий британцями й переданий СРСР. Але потім сталося щось дивне. Радянське керівництво чомусь віддало військового злочинця Польщі, де його після тривалої тяганини засудили до тюремного ув'язнення. Очевидно, так Йосиф Сталін віддячив Еріхові Коху за його злочини в Україні. Тим більше, що та безглузда й жорстока політика лише сприяла розгортанню руху Опору [12].

Партизанський загін імені Ворошилова почав свою діяльність дуже успішно й майже без утрат, але серед командирів точилися суперечки, як діяти далі. Борис Михайловський вважав, що потрібно розгортати боротьбу в тилу ворога й перетворити загін на партизанську дивізію. Микола Воронович, який був обраний

заступником командира, але мав більш високе військове звання, наполягав на тому, що треба йти на з'єднання з Червоною армією. Серед партизанів були прихильники як одного, так і другого [22].

Наприкінці червня до загону приєдналося п'ять військовополонених на чолі зі старшим лейтенантом Мешитбаєм Хасеновим, які втекли з табору в м. Ковель. За їхнім повідомленням, у тому таборі перебувало близько 13 тис. бранців. Багато з них потрапили у полон недавно, після розгрому радянських військ під м. Харків. Умови табірні були жахливі. Полонених морили голодом і розстрілювали за найменші провини [24]. Михайловський вирішує напасти на м. Ковель, визволити військовополонених та в'язнів, захопити аеродром, гестапо та військові склади. До акції мали залучити також невелику партизанську групу під командуванням лейтенанта Шиканова, яка діяла окремо. Але загін імені Ворошилова відправив на завдання лише половину бійців на чолі з Борисом Михайловським. За свідченням Миколи Вороновича, він залишився з другою половиною загону в Кортеліському лісі, щоб відволікати увагу ворога. Пізніше Воронович визнав, що це розпорошення сил було великою помилкою [16]. Але з огляду на його суперечки з командиром можна припустити, що такі невивадковою.

Група Михайловського дійшла лісовими дорогами майже до с. Буцинь і там зупинилася, щоб отримати інформацію від розвідників. Було спекотно, партизани купались у лісовому озері, Михайловський переплив його. Тим часом повернулися дівчата-розвідниці. Вони повідомили, що в м. Ковель тривога й німці готуються до оборони. Певно, дізналися про підготовку партизанського нападу від зрадника. Проти нападу на м. Ковель виступив командир роти Іван Мартинов (Ванька «Свердловський»). Він забрав свій підрозділ і повернувся до Вороновича [22].

Після цього Михайловський мусив відмовитися від своїх планів і вирішив влаштувати засідку на дорозі біля Замшанського лісництва. Ліс там був біля самої дороги, і місцевість бачилася дуже зручною для засідки. Група партизанів на чолі з Коновальчуком зайшла в будинок лісництва й відвела його працівників в окрему кімнату. Самі залишилися чергувати біля телефону. Приблизно через годину почулося гудіння двигунів, із боку смт Ратне з'явилися три вантажівки. Партизани відкрили вогонь із близької відстані. Щойно пролунали постріли – Коновальчук обрізав телефонний дріт і вибіг на вулицю. Там побачив німецькі машини, що стояли на дорозі, й гітлерівців, які розбігались у різні боки під кулями. Так було захоплено три автомобілі, навантажені продуктами, консервами й горілкою [22]. Продукти відвезли в Самарівський ліс і там заховали, а машини спалили. У цьому бою було вбито німецького офіцера – господарника луцького гарнізону – та двох солдатів. У полон узяли двох водіїв (українців), а третього теж було вбито. Із колони лише одному німецькому солдату вдалося втекти. Забравши полонених і трофеї, загін в обхід смт Ратне вирушив до Кортеліських лісів [22].

Через два дні після розпаду загону німці несподівано напали на партизанський табір. Утім, отримавши детальну інформацію від зрадника про розташування й сили ворошиловців, не змогли їх розбити. Завдяки своїй зручній позиції ті зустріли ворога нищівним вогнем і завдали йому значних втрат. Пізніше Воронович у звіті написав, що було знищено дев'ятьох німців. Хоча, за свідченням місцевих жителів, насправді партизани вбили двох і ще кількох поранили [28]. Ворог мав значну чисельну перевагу, тож партизани почали відступати через болото в бік х. Рябине. Саме в цей час звідти поверталася група із п'яти розвідників, одягнутих у німецьку форму. Партизани всіх їх перестріляли й, лише підійшовши ближче, побачили, що вбили своїх товаришів, які недавно приєдналися до загону. Андрій Ліхван після бою поховав їх на місці загибелі, а через кілька років організував перепоховання на кортеліському кладовищі [21, 35].

Основні сили загону на чолі з Миколою Вороновичем вирушили в білоруські ліси й уже не повернулися. Це було грубим порушенням наказу командира, але Воронович пізніше виправдовувався тим, що їх постійно переслідували німці. Ще одна група партизанів відкололася від загону й почала діяти самостійно [13].

Борис Михайловський був дуже засмучений розпадом загону, але вирішив затриматись у Кортеліських лісах. У середині липня група бійців на чолі з Мешитбаєм Хасеновим влаштувала засідку на дорозі Брест – Ковель. Місце вибрали таке, де обабіч дороги росли густі кущі. Чекати довелося дуже довго. Спочатку затримали дві підводи, на яких селяни везли здавати німцям курячі яйця. Партизани підкріпилися частиною тих яєць, а решту наказали іздовим потовкти. Лише близько 14:00 із боку м. Брест з'явився легковик. Відкрили вогонь – автомобіль зупинився. У ньому, крім водія, знайшли вбитого німецького оберлейтенанта. Партизанам дісталася чимала здобич. У машині вони виявили дев'ять гвинтівок, п'ять пістолетів, п'ять пар нових комплектів обмундирування, валізу із сигаретами та сигарами і ще один чемодан із німецькими марками та українськими карбованцями, які райхскомісаріат друкував у м. Рівне [24].

У портфелі офіцера було багато документів, серед яких директиви Гітлера, які стосувалися окупаційної політики. Частину їх переклав один із оточенців – учитель німецької мови з м. Смоленськ. У них, зокрема, йшлося про необхідність покращити заготівлю металобрухту й сільськогосподарських продуктів, наказано було більш суворо та нещадно карати саботажників і тих, проти кого існували підозри в підтримці «сталінських бандитів» або зв'язках із ними [24]. Німці вважали, що партизани порушують міжнародні угоди про правила ведення війни, тож ставилися до них як до бандитів. У наказах різних командних інстанцій постійно наголошувалося, що полонені партизани підлягають страті, але не відразу, а після ретельного допиту – щоб отримати від них максимум інформації [13].

У середині липня 1942 р. до с. Кортеліси прибуває із Шацьких лісів партизанський загін під командуванням Степана Шковороди. На відміну від безпар-

тійного Бориса Михайловського, Шковорода був давнім членом Комуністичної партії, багато разів його заарештовувала й переслідувала польська поліція. Після приєднання Західної України до Радянського Союзу очолював торгівлю в Шацькому районі. Із початком війни евакуювався до м. Київ, але був направлений на підпільну роботу. За свідченням соратників, Степан Шковорода був дуже енергійним і рішучим командиром, нічого не боявся й жорстоко розправлявся з ворогами [27]. Бійці двох загонів вирішили об'єднатися. Хоча Шацький загін був численнішим, командиром обрали Бориса Михайловського. Заступником став Степан Шковорода, начальником штабу – ще один шацький партизан Михайло Глазінов, а брата Шковорода Корнила призначили старшиною загону. Об'єднаний загін тепер налічував 137 осіб, мав на озброєнні 1 станковий і 13 ручних кулеметів, 28 автоматів різних марок та іншу зброю [24].

Більшість партизанів були оточенцями й виступали за те, щоб іти до фронту або принаймні об'єднатися з тими загонами, які мають зв'язок із Великою землею. Їх непокоїло, що про їхню боротьбу з ворогом нічого не знає радянське керівництво. Була велика ймовірність, що їх вважають зрадниками, а отже, постраждають їхні сім'ї. Михайловський не зумів протистояти цим настроям. Узагалі атмосфера в загоні була дуже демократична. До командира всі зверталися на ім'я – «Борисе». Одного разу у ворошиловців постало «жіноче питання». Із шацькими партизанами прийшла молода офіцерська дружина Ліда, яка відзначалася легковажною поведінкою. Через неї серед бійців почалися конфлікти. Шковорода пропонував баламутку розстріляти. Але Михайловський не погодився і наказав їй покинути загін. Лідку забрав до себе жити один зв'язковий із с. Борисовка [11].

17 липня 1942 р. партизани, не передчуваючи біди, готувалися до походу й відпочивали в лісі біля с. Черняни – приблизно за 30 км на північ від с. Кортеліси. Як згадує Андрій Ліхван, він із деякими іншими командирами грав у карти на гроші. Узагалі грошей у партизанів було багато. Як радянських карбованців, так і окупаційних, а також німецьких марок. Їх захопили під час розгрому дивинського банку та в знищених німецьких автомобілях. За гроші виготовляли фальшиві німецькі документи й купували продукти в селян. Під час походів мішки з купюрами носив ординарець Михайловського – Міша «Узбек» [21, 38].

На посту було затримано двох молодих чоловіків, які говорили, що прийшли в ліс по дрова. У них був документ від сільського старости. Командири з ними поспілкувалися й, отримавши «клятви», що вони нікому нічого не скажуть, відпустили їх. А вже через кілька годин пролунала кулеметна черга й до табору прибіг поранений у груди вартовий. Маючи чисельну перевагу, німці та поліція намагалися витіснити партизанів у болото, на відкриту місцевість. Ті прекрасно розуміли, чого їм чекати в разі відступу, тож зайняли кругову оборону і стійко оборонялися, щоб протриматися до заходу сонця. У цьому бою відзначився Степан Шковорода, який не тільки вміло командував бійцями, а й двічі на льоту ловив німецькі гранати з довгими ручками і кидав їх назад у розташування

противника. Німецькі офіцери багато разів піднімали своїх підлеглих в атаку, але щоразу змушені були відступати з утратами. Лише після того як загинув їхній командир, начальник кобринського гестапо, вони заспокоїлись і поспіхом покинули ліс. У цьому бою двох партизанів було вбито, іще двох поранено. Поховавши загиблих та зібравши трофеї, партизани вирушили на схід [24].

За ніч дійшли до с. Болота Кобринського району й зупинилися в лісі на відпочинок. Розвідники з'ясували, що в селі із представників влади є лише староста і трое поліцейських. Партизани підняли їх із ліжок, і вони, сонні, спершу навіть не зрозуміли, що сталося. Під час допиту виявилось, що ці поліцейські брали участь у Чернянському бою. Вони розповіли, що для участі в цій операції німці залучили підрозділи із м. Ковель, Брест і Кобрин, а ті двоє лісорубів, які вийшли на партизанський табір, були перевдягнутими поліцейськими. Розвідавши підходи до табору, вони потім привели карателів. Супротивник прибув на 24 вантажівках. Живої сили в нього налічувалося приблизно 600 осіб, із них – 50 німців. Карателі сподівалися вигнати партизанів на чисте болото й там перестріляти. Відступили тільки тому, що самі зазнали великих утрат і був смертельно поранений їхній командир [22].

Доти партизани відпускали полонених поліцейських під чесне слово, що ті проти них не воюватимуть. Утім, щодо цього питання серед ворошиловців точилися гострі суперечки. Одні вимагали розстрілювати поліцейських як зрадників, а інші їх захищали, кажучи, що цих людей примусили працювати в поліції. Після Чернянського бою всіх поліцейських, сільських старост (солтисів) та інших прислужників окупантів постановили страчувати. За наказом Михайловського перекинчиків у с. Болота розстріляв із парабелума казах Шаймухамбет Джуматаєв [24].

Наступної ночі партизани форсували Дніпровсько-Бузький канал і незабаром опинилися в Дахловських лісах. Місцеві зв'язкові організували їм зустріч із Дахловським загonom. Ним командувала жінка, яка до війни була на партійній роботі. Чисельність його становила приблизно 100 осіб, переважно це були колишні військовослужбовці. Дахловські партизани жили тихо-мирно, як на курорті. Німці не чіпали їх, а вони – німців. Мешкали в зручних наметах із матрацами й навіть подушками. Михайловський та Шковорода пропонували об'єднатись, але вони відмовилися. Лише кілька осіб приєдналося до Кортеліського загону [21, 42]. Під час перебування в Дахловському лісі партизани розгромили поліцейський гарнізон у Яремичах. В операції брало участь із пів сотні осіб на чолі з Борисом Михайловським. Партизани приїхали в село близько 12:00 на підводах, заховавшись у сіні. Підїхали до гарнізону й з автоматами та гранатами напали на поліцейських. Згадує Андрій Ліхван: «Розправились з ними швидко, як баба з курми. Забрали трофеї та продукти і поїхали». Через тиждень загін імені Ворошилова знову вирушив на схід [21, 43].

Змучені й голодні, зупинилися відпочити вже на території Дорогичинського району. Старшина загону відправив кілька груп у навколишні села по продукти. В одному з них, де жили баптисти, партизанів зустріли вороже. Утім, командування вирішило день перечекаати на місці. Трьох осіб, перевдягнутих у німецьку форму, збиралися відправити в розвідку, але не встигли. Близько 11:00 розпочався ворожий наступ. Партизанський загін розташувався на узліссі трьома окремими групами, виставивши навколо пости. Із початком німецької атаки на певний час виникла паніка і партизани стали з поспіхом відступати. Група Михайловського відійшла у глиб лісу й вийшла з бою. Інші дві групи противник притис вогнем до землі в молодому сосняку. Становище партизанів було дуже загрозливе. Вони мали обмежений запас набоїв, а гітлерівці оточили їх більшими силами, намагаючись постійно атакувати й закидати гранатами [22]. Партизани відчайдушно оборонялися, розуміючи, що пощади їм не буде. Найбільших утрат ворогу завдали кулеметники. Один із них – Григорій Григоренко – вбив трьох німецьких солдатів та фельдшера чи санітара з пов'язкою на рукаві, який намагався рятувати поранених. Бій тривав до пізнього вечора, і лише в сутінках партизани відірвалися від противника. За даними розвідки, ворог утратив 37 осіб. У партизанів загинуло два кулеметники і ще двоє були поранені [24].

Після бою частина учасників походу, які були вихідцями з Волині та Кобринського району, вирішили повернутися до рідних місць. А основні сили загону на чолі зі Степаном Шковородою вирушили в Мінську область, де влилися в партизанський загін Комарова (В. Коржа). Там вони зустріли багатьох своїх товаришів, зокрема й Бориса Михайловського та Миколу Вороновича [23].

Партизани із групи Шковороди були настільки обурені втечею Михайловського під час Салівського бою, що вимагали розстріляти його за зраду й боягузтво. На зборах були виступи «за» і «проти», але вирішальною стала промова лейтенанта Івана Єршова, який розповів про величезний вклад Михайловського у створення партизанського загону та його успішні бойові дії. У результаті Бориса цілком виправдали [23].

Через два місяці загін Комарова переформувався в Пінське партизанське з'єднання і Михайловського призначили на посаду комісара загону імені Суворова, який діяв у Кобринських лісах. Командиром цього загону був Борис Лукашук на псевдо «Батя». Він завжди ходив у вишитій сорочці й, на думку багатьох партизанів, був зв'язаний з українськими націоналістами. У нього від самого початку відносини з Михайловським не склалися. Їхні суперечки закінчилися тим, що в березні 1943 р., за однією версією, Лукашук наказав йому покинути загін, а за іншою – Михайловський сам вирішив іти до командування з'єднання, щоб пожалітися на командира. Але далеко не зайшов. Його, Івана Єршова та ще двох радянських офіцерів наздогнали прихильники «Баті» й розстріляли. Через кілька днів уже симпатки Михайловського розстріляли командира загону Бориса Лукашука та кількох його друзів, звинувативши їх у зв'язках із

«бульбашами» [22]. У 1975 р. на прохання сина Михайловського управління КГБ Брестської області проводило розслідування цієї історії, але не знайшло жодних документів, які підтверджували б зв'язки Бориса Лукашука з УПА. Було визнано, що причиною загибелі двох командирів стали неприязні стосунки між ними [13].

На відміну від Бориса Михайловського, Микола Воронович командної посади більше не отримав і виконував обов'язки лікаря загону. Він дожив до перемоги й працював на посаді начальника Пінського облздороввідділу [13].

Степан Шковорода був призначений командиром своєї групи у складі загону Комарова. 3 вересня 1942 р. в бою біля містечка Погост він зазнав дуже серйозного поранення й через кілька днів помер у важких муках [24].

Хома Коновальчук повернувся в Кобринський район і приєднався до одного з місцевих загонів. Під час бою був тяжко поранений у ногу, але фельдшерка Оксана вчасно надала допомогу і врятувала від смерті. Уже після бою командир та комісар загону порадилися і вирішили пораненого Хому добити, щоб із ним не носитися. Але знайомі Коновальчука не дозволили цього зробити. Його занесли до підпільників, у яких він кілька місяців лікувався, а потім приєднався до загону імені Суворова. Після війни жив у м. Харків [22].

Мешитбай Хасенов командував спочатку ротою, а потім доріс до посади командира партизанського загону імені Калініна у складі Пінського з'єднання. Після демобілізації повернувся в рідний Дагестан [24].

Після розгрому поліцейського гарнізону в Яремичах комісар загону Андрій Ліхван звернувся до Михайловського з проханням відпустити його партизанити в рідні місця. Той не заперечував. Разом із Ліхваном пішли двоє хлопців із с. Гута Ратнівського району. Коли дісталися до с. Кортеліси, була вже середина серпня. Під час зустрічі з Яковом Карпуком Ліхван дізнався, що одна група партизанів під керівництвом Оніщука діє біля смт Ратне, а поблизу с. Кортеліси є ще одна – чисельністю близько 40 осіб. Вона займається бандитизмом, грабує комори. Кожен знайшов собі жінку, в загоні цілковита анархія. Незабаром на одному з кортеліських хуторів зустрілися із групою цих анархістів. Серед них був лейтенант Михайло Балясний, якого всі називали Мішкою. Він узимку 1941–1942 рр. жив у с. Кортеліси, а потім був командиром взводу в Михайловського. Мішка розповів, що із тим взводом ходив на завдання, а повернувшись, не міг знайти загін. До його взводу почали приєднуватися місцеві жителі та жінки, а керувати ними фактично почав старшина на ім'я Віктор із с. Бірки. Саме він був головним бандитом і грабіжником. Кортелісці вирішили навести в загоні порядок. Андрій Ліхван з Іваном Курським вбили старшину і ще двох бандитів. Жінок відправили по домівках. Балясний знову став командиром, а Ліхван – комісаром [21, 47–49]. До Кортеліської трагедії залишався один місяць.

Джерела та література:

1. *Архів Управління служби безпеки України (далі – УСБУ) у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 6357: Кошелюка А.Я. і Корнелюка Я.Х. – Т. 1. – 307 арк.*
2. *Там само. – Т. 2. – 298 арк.*
3. *Там само. – Т. 5. – 289 арк.*
4. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 12199: Сіліка І.А. – 40 арк.*
5. *Боляновський А. «Чорна середа» села Кортеліси 23 вересня 1942 року / Андрій Боляновський // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – 2014. – Вип. 7. – С. 82–106.*
6. *Денисюк В.Т. Ратнівська земля: історико-краєзнавчий нарис / В.Т. Денисюк, І.О. Денисюк. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – 452 с.*
7. *Державний архів Волинської обл. – Ф. Р. – 164. – Спр. 485: Сахарчука І.А. – 303 арк.*
8. *Зек Б. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944). – Луцьк: Вежа-друк, 2017. – 420 с.*
9. *Карпенко Т. Ратнівщина – край партизанський / Воєнна історія України. Волинь та Полісся. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. – Рівне, 2013. – 606 с.*
10. *Лесіцька К. Поклик рідної землі. Історія села Броди. – Вид. 2-ге, доповн. / К.К. Лесіцька. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. – 280 с.*
11. *Михалевич М. Епізоди партизанської боротьби // Ратнівщина. – 2018. – 11 квітня. – С. 2.*
12. *Там само. – 13 квітня. – С. 3.*
13. *Там само. – 18 квітня. – С. 3.*
14. *Михалевич М. Початок партизанської війни на Ратнівщині // Ратнівщина. – 2017. – 23 вересня. – С. 2.*
15. *Там само. – 26 вересня. – С. 3.*
16. *Там само. – 30 вересня. – С. 3.*
17. *Михалевич М. Боєць невидимого фронту // Ратнівщина. – 2019. – 10 травня. – С. 4.*
18. *Прокоп'юк М. Нескорені Кортеліси // Радянська Волинь. – 1987. – Травень.*
19. *Смирнов О. От Москвы до Бреста / О. Смирнов. – Минск. – 1971. – 127 с.*
20. *Спогади Вороновича М.І. – заступника командира загону ім. Ворошилова. – Фонди Кортеліського історичного музею (далі – КІМ).*
21. *Спогади Ліхвана А.М. – комісара загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
22. *Спогади Коновальчука Х.А. – партизана загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
23. *Спогади Веремеєнко Н.Г. – партизанки загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
24. *Спогади Хасенова М.С. – партизана загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
25. *Спогади Гордійчук Г.Д. – партизанки загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
26. *Спогади Дордюк О.М. – партизанки загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
27. *Спогади Барсука І.Ф. – партизана загону ім. Ворошилова. – Фонди КІМ.*
28. *Спогади Круша І.Я. – жителя с. Кортеліси. – Фонди КІМ.*
29. *Спогади Якушика П.Т. – жителя с. Кортеліси. – Фонди КІМ.*
30. *Яворівський В. Вічні Кортеліси: Повість. 2-ге вид. / В. Яворівський. – К.: Молодь, 1988. – 136 с.*

© *Николай МИХАЛЕВИЧ*

СОЗДАНИЕ И БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ КОРТЕЛЕССКОГО ПАРТИЗАНСКОГО ОТРЯДА ИМЕНИ ВОРОШИЛОВА В 1942 г.

В статье рассматриваются особенности немецкого оккупационного режима на Волынском Полесье и причины развёртывания советского партизанского движения, одним из центров которого стало с. Кортелесы на Ратновщине. На основе разносторонних источников автор исследует этапы создания и формирования партизанского отряда имени Ворошилова во главе с Борисом Михайловским и причины его успешной деятельности. По мнению большинства исследователей и местных жителей, именно эта деятельность стала главной причиной Кортелесской трагедии 23 сентября 1942 г., во время которой, по официальным советским данным, погибло почти 3 тыс. мирных жителей.

Ключевые слова: *немецкая оккупация, вспомогательная полиция, снабжение продовольствием, подпольщики, партизанский отряд имени Ворошилова, Борис Михайловский, с. Кортелесы.*

© *Mykola MYKHALEVYCH*

CREATION AND COMBAT ACTIONS OF THE KORTELISY PARTISAN DETACHMENT NAMED AFTER VOROSHILOV IN 1942

The peculiarities of the German occupation regime in Volyn Polissia and the reasons for the development of the Soviet partisan movement, one of the centers of which became the Kortelisy village in Ratne region are considered. The author examines the stages of creation and formation of the partisan detachment named after Voroshilov led by Borys Mykhailovskyi and the reasons for its successful activities based on a variety of sources. According to most researchers and locals, this activity was the main cause of the Kortelisy tragedy on September 23, 1942, during which, according to the official Soviet data, nearly 3 thousand civilians were killed.

Keywords: *German occupation, auxiliary police, food supply, underground, partisan detachment named after Voroshilov, Borys Mykhailovskyi, Kortelisy village.*